

**OSMANLI – RUS İLİŞKİLERİ,
PANSLAVİZM BAĞLAMINDA 1828–29 OSMANLI – RUS SAVAŞI VE
ANTAKYA***
**OTTOMAN- RUSSIAN RELATIONS,
THE OTTOMAN- RUSSIAN WAR AND ANTAKIA IN THE CONTEXT OF
PANSLAVISM**

Doç. Dr. Adem KARA

ÖZET

Bu çalışma, Osmanlı Devleti ile Rusya ilişkilerini başlangıcından itibaren irdelemeye çalışma kaygısı gütmeyen, Rusya'nın Panslavizm politikası ile niyetini ve Osmanlı Devleti'nin bu süreçte ortaya koyduğu karşı tavrı ifade etmeye çalışacağız.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 19. Yüzyılda meydana gelen 1828–29 savaşı özelinde, ortaya çıkan sonuçlara değinerek, bizim bu çalışmamızdaki asıl kaygı olan savaşın Antakya kazasına yansıması değerlendirilmeye çalışılacaktır. Tabi ki Antakya özelinden hareketle savaşın Anadolu ve Osmanlı ülkesindeki yansımalarına varılabilecek çıkarımlara ulaşmamız mümkün olacaktır. Çalışmamızda, bu konuda ortaya konulmuş telif eserlerin yanı sıra Antakya şer'iyye sicillerine yansıyan belgelerden istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Panslavizm, Rusya, Antakya

ABSTRACT

In this study, we will try to express the intention of Russia with the policy of Panslavism and the opposing attitude of the Ottoman State during this process, without worrying about trying to examine the relations between the Ottoman Empire and Russia from the beginning.

With reference to the results of the 1828-29 war between the Ottoman Empire and Russia in the 19th century, we will try to evaluate the reflection of the war, which is the main concern in this study, to the town of Antakya. Of course, starting from the special of Antakya, it will be possible to reach inferences that can be reached to the reflections of the war in

* Abant İzzet Baysal Üni., Eğitim Fakültesi, ademkara19@gmail.com, Çalışma; Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(14), 2005,115-131. Yayınlanmış olup tekrar gözden geçirilmiştir.

Anatolia and the Ottoman country. In our study, we benefited from the documents reflected in the Antakya Shari'iyye registers as well as the copyrighted works on this subject.

Key Words: Ottoman Empire, Panslavizm, Russia, Antakya.

1- OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ VE PANSLAVİZM

Osmanlı Devleti'nin, 14. Yüzyıl başlarında tarih sahnesine çıkışı ile birlikte çağdaşı ülkeler arasında oldukça önemli bir kuvvet ve güce sahip olarak asırlarca bu coğrafyaya hakim olduğunu görmekteyiz. Altı asır boyunca bölgesine hükmetmiş olan bu devlette, hanedan değişimi söz konusu olmaksızın, çok geniş bir coğrafyada birbirinden farklı dil, din ve kültürlere mensup kitleler aynı idare altında toplanmıştır.

Rusya ise; Türkistan'da, Timur'dan sonra güçlü bir devlet kurulamamasından faydalanarak 18. Yüzyıldan itibaren tarih sahnesinde yerini almıştır. XIX. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Türkistan'da Hive, Buhara ve Hokand hanlıkları adında üç Türk devleti mevcut olup, Ortaçağ İslam Şark kültürü ve medrese zihniyeti ile taassubun hüküm sürdüğü, istibdadın sınırsız olduğu bu devletlerin, askeri ve iktisadi kudretleri de zayıftı. Bu üç devlet arasında eksik olmayan iç mücadele buradaki Türklerin büsbütün zayıf düşmelerine sebep olmuştur. (İnalçık,1948;351) Rusya, Türkler arasındaki bu dağınıklıktan istifade ederek, dağınık knezlikler halinde yaşarken birliğini 18. yüzyıl sonlarında tesis etmiş ve artık XVIII. yüzyılda önemli bir güç haline gelmiştir. 18. yüzyıl Osmanlı tarihine baktığımızda göze çarpan ilk olgu artık çöküş dönemine girmiş olan Osmanlı ile, bu devlet üzerinde emeller besleyen Rusya'nın mücadeleleridir. Rusların emellerini en iyi ortaya koyan gelişme, 1700 İstanbul Akdi ile Azak kalesinin Ruslara bırakılmasıdır. Bu gelişme Kırım'da fena halde akis yaptığı gibi İstanbul'da da iyi karşılanmamış bir hadisedir. Rus murahhası Ukraintsev'in Azak'tan hareketle bir gemi vasıtasıyla İstanbul'a gelişi Çar'ın ilerdeki emellerini açıkça ortaya koymaktadır. (Kurat, 1951;79) Akdeniz'e, sıcak denizlere ulaşmak, Çarlık Rusya için geçici bir hedef değildir, olamaz. Bu esaslı problemi onun karşısına her an çıkaran coğrafi şartlardır. Çünkü boğazlara sahip olmayan bir Rusya, evinin anahtarına sahip değil demektir. (Güner-Kohn, 1982;12)

Panslavizm, Avrupa'da 1789 Fransız ihtilali ve 1846 ihtilallerinden sonra oluşmuştur. Bu ihtilaller Avrupa milletleri arasında milliyetçilik cereyanının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiş, zamanla siyasi bir nitelik kazanmış Balkanlarda yaşayan Sırp, Hırvat, Sloven, Bulgar gibi kavimler, dil ve kültür gibi unsurlara sarılarak bir milli birlik hareketine kalkışmışlardır. Rusya bu akımı körüklemek suretiyle yaygınlaşmasını teşvik

etmiştir. Böylece siyasi bir yön kazanan panslavizm, Türkleri Avrupa topraklarından atıp, İstanbul'u merkez yaparak, büyük bir Slav devleti kurmayı öngören dava haline getirilmiştir. (Genel Kurmay, 1975;91)

Panslavizm tabiri ilk defa 1826 yılında Slovak yazarlardan J. Herkel tarafından kullanılmıştır. Latince olarak kaleme aldığı ve umumi Slav diline ait olan “**Hakiki Panslavizm**” (Verus Panslavismus) adlı eserinde panslavizm tabirini ilmi literatüre sokmuş ve dolayısıyla bu sözün sonraları siyasi bir tabir olmasına yol açmıştır. Herkel edebi-ilmi panslavizm’le bütün Slav kavimlerinin kültür sahasında karşılıklı alışverişini kastettiği gibi, siyasi sahada bütün Slav kavimlerinin büyük bir devlet halinde birleşmelerini gaye olarak almıştı. (Kohn, 1991;5) Siyasi amaçlı bir Slav birliği yaratmak fikri ise ilk defa kesin şekilde Slovak (Slavların batı kısmına ait), katolik dinine mensup, Avusturya tebaasından biri tarafından şekillendirilmiştir. (Kurat,1953;19)

XVIII. ve XIX. yüzyıl başında Rus yayılması bir yandan tamamen Rusya’nın talepleri ve ihtiyaçları ile Ortodoks kiliseye kendini vakfediş, diğer taraftan Rus olmayan Slavların yaklaşma arzusu, bir birlik içerisinde bütünleşmek isteğinden geliyordu. (Kohn, 19) Panslavizmin siyasi bir hareket olması Rusya’nın bu cereyanı kendi emperyalist maksatlarına alet etmek istemesiyle mümkün olmuştur. (Kurat, 249) 1848’de Rus İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan Beyaz Ruslarda ve Osmanlı devleti sınırlarında yaşayan Bulgarlarda milli denecek hiçbir uyanış söz konusu değildi. (Kohn,19) Rusya’da da önce bir kültür meselesi şeklinde gelişmiş, sonraları siyasi bir renk almıştır. Bu açıdan Rusya dışındaki Slavlarla Ruslar arasında bir benzerlik olmakla beraber, Rus panslavizminin bütün Slavları Rusya’nın hegemonyası altında ve Slavları Ruslaştırmak amacını gözönünde tuttuğu görülür. Yani panslavizm = Panrussizm kalıbına girmiştir. (Kurat, 249)

Rusya’nın egemenliği altında bütün Slavları birleştiren bir devlet kurulmasını amaç edinen panslavistler, bu akımın yardımı ile Rusya’yı düşündükleri seviyeye getirmek için de şu yönde çalışmasını istiyorlardı. Bu noktada; Doğuda yeni fetihler yaparak Rus emperyalizmini geliştirmek, Rusya’nın egemenliği altında bulunan bütün ırkları Ruslaştırmak ve Rusya dışında bulunan Slav topluluklarını Rus egemenliği altına almak (Uçarol, 1985;261) şeklinde özetleyebileceğimiz bir siyaseti takip etmektedir.

19. yüzyılın ikinci çeyreğinde Avrupa’da milliyetçilik hareketi güç kazanmıştır. Almanların birliğini esas alan pancermenizm ve İtalyanların birliğini esas alan panitalyanizm cereyanları doğmuştu. Panslavizm bilhassa pancermenizme paralel olarak geliyordu. Pancermenizm Alman emperyalizminin gelişmesine hizmet ederken,

panslavizm de Rus milliyetçiliği ve emperyalizminin gelişimine hizmet ediyordu. (Kocabaş, 1989; 279) Fransız ihtilalinin getirmiş olduğu ulusçuluk akımı Slavlar üzerinde de büyük etkiler yapmıştı. Bunun sonucu olarak Slavcılık düşüncesi; Rusya'nın dışında, Avusturya–Alman egemenliği altında yaşayan ve Slav kökünden gelen topluluklar arasında, bu egemenliğe bir tepki olarak gelişti. (Uçarol, 260)

Orta ve Doğu Avrupa'da ve Balkanlarda aynı ırka ve gruba dâhil kalabalık bir Slav kitlesi M.S VI yüzyıldan itibaren mevcuttur. Büyük çoğunluğu Ortodoks-Grek kilise ve kültür dairesine mensuptur. Batı kısımları ve balkanlarda yine batıya düşen sahada yaşayanlar ise katolik dini yani batı Avrupa kültür dairesine intisap etmişlerdir. Batı Slavları – Alman imparatorluğu, Balkan Slavlarının çoğunluğu Osmanlı hâkimiyeti altında bulunmakla, siyasi benliklerini kaybettikleri halde, Doğu Avrupa'da Rusya'nın kurulması panslavizmin kuvvet bulmasında en mühim rolü oynamıştır. (Kurat, 242-43) Balkanlardaki uluslar, Rusya ve Avusturya devletleri tarafından tahrik edilmekte ve teşvik görmekte idi. Rusya, bu sırada, Balkanlarda son derece faal propagandaya girişmiş idi. Propagandanın esasını Slavcılık teşkil ediyordu. (Karal,1988; 14)

Petro'nun öne sürdüğü ve gelecekte daha fazla önem kazanacak olan III. Ortodoks talebi ise Ortodokslar için genel bir ibadet ve din hürriyeti teminatı ile aşırı vergilerden muafıktı. Bu, Rus tarihinde ilk defa Karlofça müzakerelerinde görülmüş ve Ukraintsev tarafından tekrarlanmıştı. (Sumner, 1993; 30) 1710 yıllarında Balkan meseleleri için Petro'nun baş müşaviri ve ajanı, Raguzinski ismiyle tanınan Sava Vladislaviç'di. Petro'nun Balkan hristiyanlarını kendisine yardım için ayaklandırma teşebbüsünün nirengi noktasını teşkil ediyordu. 1711 Mart'ının başlarında Petro, Raguzinski'nin kaleme aldığı ve çarın katolik olsun Ortodoks olsun hristiyanların yeminli kurtarıcısı olarak ortaya atıldığı bir bildiriye onayladı. (Sumner, 51-52) Petro'nun vasiyeti niteliğindeki bu bildirinin Sırp ve Karadağlılar arasında dağıtılmasını organize eden Raguzinski ve ajanlarıdır.

Çar I. Petro'nun ölümü sonrası bıraktığı vasiyetnamesinde birtakım kıstaslar belirleyerek uygulanmasını telkin etmiştir. Bu kıstaslar, Rusya'nın dış dünyaya karşı izleyeceği politikasının da esaslarını teşkil edecektir. Bunlar; Rusya, tüm elverişli koşullar yaratıp kuzeye doğru yönelmeli, Baltık kıyılarına yayılmalıdır. Eşit taktiklerle, güneye ve Karadeniz kıyılarına yayılmalıdır. Türkleri Avrupa'dan atma konusunda Avusturya etkili olmalı, Karadeniz kıyılarında tersaneler kurulmalı, bu yolda yürünerek İstanbul'a ulaşılmalı ve alınmalıdır.

Prusya'nın Alman birliğini kurmasının tesirinde kalan Rusya, Prusya'nın Alman ittifadını meydana getirdiği gibi Şark'tan Akdeniz'e kadar uzanan büyük bir Slav

imparatorluğu tesisi hevesine düştü. Başbakan Gorkakof, Bismark'ın başarılarından daha parlak bir başarı hayal ediyordu. İşte panslavizmin Prusya ile ahenktar gelişmesinin gerçek sebebi budur. (Kocabaş, 279) Danilevskiy'e göre Slav kavimleri serbestîlerini kazanmalı ve büyük bir Slav ittifakı kurmalıdırlar; bu tahakkuk ettiği zamandır ki Slav dünyası çürümüş Avrupa tesirinden uzak kalabilecektir. Bu Slav ittifakının merkezi İstanbul olmalıdır. Bu amaca ulaşmak için Türkiye ve Avusturya'ya karşı derhal mücadeleye başlamak icap eder. Danilevskiy'e göre kurulacak olan "Rus-Slav Birliği" Adriyatik denizinden büyük okyanusa, buz denizinden adalar denizine kadar uzanan sahayı içine alacaktı. Bu sahada şu devletlerin kurulması öngörülmekteydi.

1- Rusya Çarlığına- Galiçya, Bukovina'nın ve Macaristan'ın Rutenlerle meskûn kısmı dâhil olacak,

2- Çek-Moravya- Sloven krallığı,

3- Sırp- Hırvat- Slav Krallığı,

4- Bulgar Krallığı,

5- Romanya, Tuna mansıbı ve Dobruca Rusya'ya verilecek,

6- Yunanistan,

7- Macaristan krallığı,

8- İstanbul eyaleti,

Bütün bu devletler Rus çarının himayesinde olacaklardı. Bu proje Panslavizmin siyasi şiarı ve anayasası mahiyetini iktisap etmiş ve fırsat düştükçe bu tasarının gerçekleştirilmesine çalışılmıştır. (Kurat, 265-66)

Rusya'nın yayılmasını esas alan panslavizm akımı öncelikli hedef olarak Osmanlı imparatorluğunu, daha sonra da Avusturya-Macaristan imparatorluğunu, yani balkanları hedef almıştı. Nitekim Rusya, Kırım savaşı ve 1856 Paris antlaşması ile uğradığı yenilgi üzerine, bu bölgede uğradığı zararları, panslavizm yardımıyla gidermek üzere harekete geçmiştir. (Uçarol, 261) Kohn Hans eserinde; **"22 Mayıs 1853 günü Kırım savaşı devam ederken Lord Palmertson, dışişleri bakanı Lord Clarendon'a şöyle yazıyordu: "Rus politikası daima zayıf ve gevşek hükümetlere istediğini kabul ettirmeyi dener, enerjik bir mukavemetle karşılaştığı zaman yeniden sıçrama imkanı aramak üzere siner"** (Kohn, 99) şeklinde çok da net bir ifadeyle Rus politikası izah olunmaktaydı.

Rusların, Türkler aleyhinde, ısrarlı olarak güneye doğru yayılmaya devam etmeleri sonucu, Türk- Rus münasebetleri 17. asrın sonlarından 20. asrın başlarına kadar, devamlı mücadelelerle geçmiştir. 1830'lardaki Kavalalı Mehmet Ali Paşa krizi esnasındaki

yakınlaşma haricinde, Türk- Rus münasebetlerini devamlı bir mücadele haline getiren taraf, uluslararası hukuk kaidelerine uymayan Ruslar olmuştur. (Saray, 1987;7)

19 yüzyılın başlarında Osmanlı imparatorluğu gerek toprak ve gerekse nüfus bakımından dünyanın en büyük devletlerindendi. Ancak kurum ve kuruluşları bu büyüklüğü taşıyacak güçten yoksundu. 18. yüzyıldan beri kendisine komşu ülkelerin ekonomide, siyasette, savaş tekniklerinde gösterdikleri gelişmeler, bu dönemde olanca hızı ile sürmekteydi. Avusturya ve Rusya 18 yüzyıl boyunca güçlenerek Balkanlar ve Akdeniz bölgesinde yayılma politikası izlemeye başlamışlardı. Devletlerin bu politikaları 19 yüzyıl boyunca başarı ile sürmüştür. (Çadırcı, 1997;3) Tımar rejiminin bozulmasından sonra Türk klasik askeri organizasyonu, bir bütün olarak içtimai ve siyasi mekanizma ile Venedik, Lehistan ve Rusya'nın müştereken geliştirmekte oldukları taarruzlar Avrupa'daki Türk hâkimiyetine karşı o zamana kadar görülmemiş bir tehlike arz ediyordu. (Özkaya, 1994;104)

Osmanlı devletinin Rusya'yla 18 ve 19 yüzyılda giriştiği savaşlar nedeniyle ayanlar devlete karşı güçlenmişler ve devlet bunların isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Ayanların güçlenmeleri birden bire olmamış özellikle XVIII yüzyılın ikinci yarısında kuvvetlenerek hem devlete karşı hem de halka karşı güçlerini göstermeye başlamışlardır. 1768 Rusya mağlubiyeti sonunda ve daha sonra ki tarihlerde bunların kuvvetleri hat safhaya ulaşmıştır. Ruslarla yapılan mücadeleler Balkanlardaki ulusları harekete geçirirken, Anadolu'da ki huzurunda bozulmasına neden olmuştur. (Özkaya, 135-142)

Özellikle Rus elçileri Osmanlı Devleti içinde ticaret yapan gayrimüslim kimselere beratlı tercümanlık dışında “*patente*” denilen belgeyi vererek korumalarına alıyorlardı. Böylelikle Osmanlı sınırları içinde kendilerine yandaş toplayarak sempati kazanıyorlar hem de ekonomik olarak Osmanlıya zarar veriyorlardı. Rusya'nın hiçbir ticari amacı olmaksızın Ege denizi adalarında konsolosluk açarak Rum reayayı kışkırtması dikkatlerden kaçmıyordu. Bunun önlenebilmesi amacıyla yapılan başvurular ise Rusya tarafından gerçek dışı diye ret ediliyordu. (Çadırcı, 112-113)

Ruslar, kimi mahallerde reayayı “*Devlet-i Âliye sizi şöyle edecek, böyle edecek ve hatta harçlarınızı altmışar guruşa çıkarıp, daha nice rüsumat ihdas edecek*” şeklinde asılsız ve kasıtlı propagandayla telaş ve korkuya düşürüyor veya Ruslarla iş birliği yapmakta olanların, “*Ruslar gittikten sonra şöyle olacak, böyle olacak*” gibi sözlerle reaya vehimlendirilerek, göçe zorlanıyordu. Kendileriyle gelecek olanlara çeşitli miktarlarda harcırah verileceğini ve yirmi sene bütün vergilerden muaf tutulacaklarını ilan ederek, reayanın aklını çelmekte veya Aydos'ta olduğu gibi, işbirlikçilerini reayaya gönderip, senede birer altına biat ettiriyorlardı. Vehimlendirme, korkutma ve vaatlerin işe yaramadığı,

telkinlere rağmen Osmanlı Devletinden memnuniyetlerini ifade edenlere karşı ise, bir tehdit unsuru olarak Kazaklar ve Ruslarla çalışan reaya eşkıyası kullanılmaktaydı. (Gülsoy, 1990; 27-28)

Bu dönemde balkanlarda yıllardan beri süregelen kargaşa ve huzursuzluk Rusya ve Avusturya'nın desteği ile ayaklanmaya dönüşmüştür. Sırp isyanı nedeniyle Rusya işe karışmış, bunun üzerine Osmanlı askerlerinin başarısız olmaları üzerine 1812 de Bükreş antlaşması imzalanmıştır. Toprak kaybına rağmen bölgedeki huzursuzluk devam etmiştir. Öte yandan Mora'da baş gösteren Yunan isyanı kısa sürede uluslararası nitelik kazanmış, Rusya yeniden işe karışarak Osmanlı topraklarına girmiştir. 1829 Edirne antlaşması ile Yunanlılara bağımsızlık öngörülmüş ve 1830'da yüzyıllardan beridir Osmanlı egemenliğinde olan Yunanlılar bağımsızlık kazanmışlardır. (Çadırcı, 5) Bu suretle Panslavist politika eksenindeki politikalar meyvesini vermeye başlıyor, akabinde bağlı eyaletler tek tek Osmanlı Devletinden kopabilme mücadelesine giriyordu. Tüm bu gelişmelerde ise başrolü Rusya oynamaktaydı.

Kırım harbinde Rusya'nın mağlubiyeti sonucu bu devletin Avrupa ve Osmanlı Devleti'ne düşmanlığı artmıştır. Hem bu düşmanlığın hem de Paris antlaşmasını ortadan kaldırmak faaliyetinin tesiriyle, Rusya'da milliyetçi fikir cereyanlarına karşı resmi ilgi başlamış, panslavizm gündeme gelmiştir. (Kocabaş, 1989; 278)

Londra antlaşması ile Rusya, Paris antlaşmasında yer alan Karadeniz'de hükümlerini tehdit eden maddelerden kurtulmuş oldu. Bu başarıyı Rus umumi efkârı Kırım harbinin bir intikamı olarak kabul etti. 1856 da Osmanlı İmparatorluğu ile müttefiklerinin bir harp sonunda Rusya'ya Karadeniz için kabul ettirmiş oldukları şartları, Rusya diplomatik ve politik bir savaşla ortadan kaldırmış bulunuyordu. Bu Rus başarısı, Rusya'nın dışında yaşayan Slavlar arasında ve bilhassa Osmanlı İmparatorluğunun Ortodoks tebaası arasında büyük şevk ve heyecan yarattı. Bu suretle panslavizm yeni bir ivme kazanmış oldu. (Karal, 64) 1854

Kırım harbi sonrasında Avrupa'nın Rusya'ya karşı tavrı Rusya'da büyük bir reaksiyon uyandırdı. Tanınmış Rus tarihçisi Pogodin Panslavizm'in sözcüsü rolünü üstüne almış Avrupa devletlerini ve bilhassa Avusturya'nın Rusya'ya karşı düşmanca hareketleri karşısında; bütün Slavları birleşmeğe davet eder mahiyette yazılar yazmaya başlamıştı. Pogodin Osmanlı ve Hasburg imparatorluklarının harabeleri üzerinde merkezi İstanbul olmak şartıyla bir Slav devletinin Rusya tarafından himayeye alınmasını teklif ediyordu. Bu plan uygulandığı takdirde Bulgar, Sırp, Bosna-Hersek, Karadağ, Sirmiya, Hırvat, Dalmaçya, Slovenya, Kraina, Stelermark, Karintiye, Bohemya, Bukovina, Lehistan ve Rusya'dan

teşekkül edecek 80 milyonluk bir blok meydana gelecekti. Jeopolitik durumu icabıyla, Macaristan, Erdel ve Osmanlı'nın Asya topraklarında kalan bölge bu Slav birliğine kendilerini uydurmak mecburiyetinde kalacaklardı. Pogodin bu planın gerçekleşmesi için bazı sorunların çözülmesini talep etmekteydi. Bunlar; Türklerin Avrupa'dan kovulması, Slavların Türk ve diğer milletlerin esaretinden bir an önce kurtarılması, Rusya'nın, tarihi mukadderatı icabı olarak Avrupa'da üstün bir duruma çıkarılması, İstanbul patrikhanesinin mevkiinin yükseltilmesi ve Ortodoks kilisesine layık olduğu ehemmiyetin verilmesi idi. (Kurat, 1948; 255)

Paris barışı sonrasında Rusya'da reformist akımlar yaşanmıştır. Pogodin tarafından ortaya atılan görüşleri benimseyen aşırı Rus milliyetçileri birleşerek 1857'de Moskova'da bir Slav yardım cemiyeti teşkil ettiler. Rus hariciye nazırına yazdıkları mektupla gayelerinin Osmanlı imparatorluğunda yaşayan Slav kardeşlerinin menfaati için para toplamak olduğunu belirtmişlerdir. Cemiyetin üç gayesi vardır: Cenup kiliseleri Rusya'da toplanan para ile maddi yardım göreceklardı, Cenup Slavlarının kilise ve mekteplerine ayin aletleri, kitap ve malzeme yollanacaktı ve Rusya'ya tahsil maksadıyla gelen Slav gençlerine her türlü yardım yapılacaktı. Bu Slav yardım cemiyetinin statüleri hükümet tarafından 26 Ocak 1858'de tasdik edildi ve hariciye nezaretinin şark şubesi bakımına konuldu. Cemiyetin kurucu üyeleri arasında Uvarov (Eski Maarif Bakanı), Samarin, Katkov, Koşelev, Buslayev, Bodyonskiy, Khomyakov, Konstantin ve İvan Aksakovlar, Soleyev, Mayakov, Pogodin ve Moskova çevresi Maarif emini Bach Matyev gibi maruf kimseler vardı. Başkanlığına Bachmatyev seçildi. Rusya 1854-1856 Kırım harbi ve Paris muahedesinde maruz kaldığı darbenin tesiri azalıp, acı izleri silinince ve çarlık hükümeti agresif bir siyaset yürütecek kadar kuvvetlenince, panslavizm hakiki mahiyetiyle sahnede göründü. (Kurat, 256-259)

Panslavizm cereyanı Rusya'da XIX. yüzyıl ortalarına doğru süratle gelişmişti. Türklerin zulmü altında inleyen Slav kardeşlerini kurtarma maskesi altında hareket ediyorlardı. Panslavistler Ayasofya'ya haç koymak sloganını ortaya atmışlardı. Başlangıçta Rus hükümetinin desteklemediği bu hareket çar II. Aleksandr zamanında gittikçe kuvvetlenerek Rus siyasetine tesir etmeye başladı. Siyasi sahada panslavistlerin en mühimi 1864'de İstanbul'a elçi olarak gelen General Nikolay Panloviç İgnatiyev olmuştur. (Kurat, 76) Rusya'nın girdiği yayılma harekâtının planlayıcılarından biri olan General İgnatiyev, 1865'de sefir olarak İstanbul'a tayin edilmiştir. İgnatiyev bütün gücü ve cüreti ile İstanbul'da Osmanlı Devleti aleyhinde balkanlarda başlatılan panslavist hareketin sürükleyicisi ve kışkırtıcısı haline gelmiştir. Bu planlı kışkırtmalarla Balkanlar adeta Osmanlı devleti aleyhine patlamaya hazır bir dinamit haline getirilmiştir. (Saray, 115-116)

İgnatiyev, Rus hariciyesinin en mühim şubesi olan “Yakın Şark Masası” başına getirilmiş ve bu vazifede kaldığı 1861–1864 yıllarında Osmanlı ve Balkan işleri ile yakından meşgul olduğu gibi, Rusya’nın bu memleketlerde siyaset yapıcılarının başına geçmiştir. Bu görev başında iken İgnatiyev artık tam bir panslavist olması nedeniyle, Balkanlardaki Slavların yani Karadağ, Sırp ve Bulgarların tamamen Rusya’nın nüfuzu altında alınmalarını, kiminin müstakil bir devlet, kimisinin Osmanlı sultanına bağlı muhtar bir beylik haline getirilmesi için gayret sarfetmiştir. Panslavizm kongresi, 1867 yılında Rus hükümetinin himayesi olmaksızın, 1857 yılında Moskova’da kurulmuş olan Slav komitesi tarafından düzenlendi. Gaye güney Slavlarına yardım etmektir. Pogodin başkanlığı, İvan Aksakov sekreter ve muhasiptir. 1863 yılında Moskova’da “Tabii İlimleri Sevenler Derneği” kuruldu. Bu kuruluşlar Moskova’da Slav etnoğrafi sergisi projesini düzenlediler. (Kohn, 153)

Sergiye tüm Slav memleketlerinin iştirak edebilmeleri için davetiyeler gönderildi. Bütün masrafların Ruslar tarafından karşılandığı bu davette, seksene yakın Rus olmayan misafirler arasında Çek, Slovak, Bulgar ve diğer Slav kavimlerin ileri gelenleri vardı. Bu sergi münasebetiyle panslavist görüşlerin ele alınması mümkün olmuştu. Bunda Çek’lerin, Avusturya- Macaristan’a karşı Rus çarından yardım alabileceklerini umduklarından, kendilerini Rusya’nın himayesi altına koymakta hiçbir beis görmemişlerdi. Sırp’ların da Avusturya ve Osmanlı’ya karşı mücadelesinde Rus çarına güvenmeleri etken olmuştur. Bu vesileyle Slavlar arasındaki bağı kuvvetlendirmiş ve Rusya’nın diğer Slav zümreleri nazarında mevkiini yükseltmiştir. (Kurat, 260-61)

Lanasky Rusçanın mecburi olarak Slavların dili olacağını söylemiştir ve Rus kesimi bu beyan karşısında gök gürültüsü gibi alkış koparmıştır. Slav davetliler panslavizmin gerçekte Panrusçuluktan başka bir şey olmadığını derhal keşfettiler. Panrusçuluk bütün Slavlara Rus dilini ve Ortodoks dinini kabul etmeye zorluyor ve Rus sınırları içerisinde Ukrayna’da, Polonya’da tecrübesi yaşanan benzeri metotlarla balkanlarda ve Avusturya- Macaristan’da Ruslaştırmayı öngörüyordu. Moskova Üniversitesi rektörü kongrede, “milli birlik, dil birliği ister” diyor ve ekliyordu: ***“O, Slav ırkını nereye götürdüğünü biliyor yeter ki biz güçlü olalım ve hep beraber onun ardından yürüyelim. Bizim bunu anlamamız elzemdir. Bizler kendi lehçelerimize sahip olalım, böylece ortak hazinemiz panslav diline kendi dehamızı katalım. Adriyatik’ten ve Prag’dan Arkhangelsk’e Pasifik okyanusuna kadar uzanan topraklardaki insanlar aynı edebiyat dilini kullanıyorlar ve her Slav millet, dini ne olursa olsun komşularıyla ittifak kurabiliyor.”*** diyordu. (Kohn, 154-56)

Panslavizm sözü bilhassa 1870'lerden itibaren batı Avrupa siyasi mahfillerinde sık sık rastlanan bir tabirdir. Bununla Rusya'nın önderliği altında bütün Slav kavimlerinin siyasi tesanütünü sağlamaya matuf bir hareket kast edilmiştir. Bir taraftan Rus nasyonalizmi ve emperyalizminin süratle gelişmesi, diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan'da tazyik altında bulunduklarını iddia eden ve milli şuuruları uyandırılan milyonlarca Slav menşeli kavimlerin bulunması, panslavizm cereyanının gelişmesini sağlamış ve bilhassa Rusya'ya komşu memleketler için bu hareket hayati ehemmiyeti haiz mesele olmuştur. (Kurat, 241) Ruslar, Alman-Fransız ihtilafından faydalanarak, 1870'de Karadeniz'de yeniden donanma hazırlamaya giriştiler. Panslavist hareketi tekrar alevlendirip büyük nispette harekete giriştiler. Rus emisarlarının teşvikiyle Balkanlar'da Hristiyan reaya arasında Türk hâkimiyetine karşı ayaklanmalar çoğaldı. Yardımlar neticesi Bosna asileri 1876 da Türklere karşı savaş açtılar. Rusya'da ki panslavistler ve Rus hükümeti Sırlara gönüllü asker ve para yardımında bulundular. (Kurat353-54)

Kırım harbi olurken, Dostoivesky Sibirya'da idi. Khomiakov panslavist hareketin sözcüsüydü. Yirmi yıl sonra Balkan krizi sırasında Ortodoks Slavlar ayaklandı. Bulgar ve Sırlar Türklere karşı isyan ettiler. Bu hareketi panslavist ümitler yayan Dostoivesky'nin sesi teşvik etti. *"Le journal d'un ecrivain"* mecmuasında yankılanan iğrenme ve öfke ifadeleriyle dolu bu ses, Khomiakov'un ciddi ve dengeli beyanlarını bastırıyordu. 1877 Ocağında Dostoievsky'i insanlığı değiştirecek yeni bir unsur ifade ediyordu: *"şimdiye kadar bilinmeyen bir ışık, Slav fikri, parlamaya başlıyor"*, Nisan ayında Rusya'nın Osmanlıya savaş ilanını şiddetle alkışlıyordu. *"bu harikulade bir zamandır burada bütün Rusya'nın kalbi çarpıyor ve halk savaşa bizim kardeşlerimizi, kan ve iman kardeşlerimizi kurtarmak için yürüyor. Fakat bu savaşı biz bizim için yapıyoruz. Biz yalnızca kardeşlerimizi savunmak için değil, onları Türkleri işkencesinden kurtarmak için değil, kendi kurtuluşumuzu sağlamak için savaşıyoruz. Savaşlar ve zaferlerden sonra yeni bir dünya meydana çıkacak ve yeni bir hayat tarzı başlayacaktı."* Dostoievsky'in son makalesinin başlığı *"Bizim İçin Asya ne İfade Eder?"* idi. Panslavistlerle aynı gayeleri ve aynı rüyaları bölüşmekte idi. Şöyle diyordu: *"Ben Dostoievsky, İstanbul'a sahip olmamızı çılğınca arzuluyorum. Rusya açık bir şekilde Avrupa işlerinin dışında kalma iradesini belirtmelidir. Bu halde batı ülkeleri, doğrudan kavgaya gireceklerdir. Bu durum Rusya'nın lehine neticeler sağlayacaktır"*. (Kohn, 180-84)

Sosyalistler ve liberaller, Rus panslavizm tehlikesi karşısında aman dikkat! Diye feryat koparmayı bırakmıyorlardı. New York Daily Tribune'un 12 Nisan 1853 tarihli nüshasında yayınlanan bir makalesinde Karl Mark, İngiliz kamuoyunun gevşekliğine ve

duygusuzluğuna sitem ediyordu. O, İstanbul'un ve boğazların stratejik önemi üzerinde ısrarla duruyor ve Rusya'nın İstanbul Boğazında kalmayacağını vurguluyordu: ***“Bu noktaya gelince bu muhteşem gücün koştuktan vazgeçeceği hayal edilebilir mi? Oradan daha uzağa sürüklenecektir. Kendi iradesi olmazsa bile hiç olmazsa şartlar buna zorlayacaktır. Türkiye ve Yunanistan Rusya'ya bitişiktir. Bu iki ülke ona harikulade deniz kapısı imkânı sağlamaktadır. İstanbul Rusya'ya Akdeniz yolunu açmaktadır.”*** (Kohn, 101-102)

Karl Marx'ın 1855 tarihli New York Tribune gazetesine yazdığı üzere: ***“Her harpten evvel yüzlerce Rus ajanının Osmanlı İmparatorluğunun her köşesinde, Ortodoksluk ve Slav kardeşliği maskesiyle çalıştıklarından ve bilhassa Rus altınının bu inhilali canlandırmakta pek büyük rol oynadığından da elbette bizlerde gafil değiliz.”*** (Kırimer, 1997;10-11) ifadeleriyle görüşlerini ifade etmekteydi.

Marx, mesela para konusunda en aşırı Rus yahut Slovak aydınların yaptıklarını misal olarak alıyordu. 1809 Sırp ayaklanması, 1821 Yunan ayaklanması Rus altını ile kışkırtıldı, beslendi ve buradaki Türk paşaları hükümete karşı ihtilal bayrağını kaldırdılar. Bütün bu işlerde Rus hileleri, entrikaları ve para kaynakları asla eksik olmadı. Marx Rusya'dan tiksiniyordu. Çünkü Rusya'nın başında reaksiyoner bir hükümet vardı ve bilhassa Rusya demek Marx'a göre Panslavizmdi. New York Tribune gazetesinin 5 Mayıs 1855 tarihli nüshasında II. Alexandre'in tahta çıkmasını takiben neşrolunan makalesinin başlığı ***“Panslavizm”*** idi. Bu makalede II. Alexandre'in Panslavizm'in lideri olacağı, Türklerin, Macarların, Almanların Slavları köleleştirdiği vurgulanmıştı. Dünya haritasından Macaristan, Osmanlı ve Almanya'nın büyük bir parçası kaybolmadıkça hedefine varmış olmayacaktı. (Kohn, 102-103)

Panslavizm hareketi, Rusya'nın dışında başladıktan ve geliştikten sonra, sonuçta ona da etki yaptı. Ruslar, bu akımı bilim ve edebi mahiyetinden uzaklaştırarak, siyasi bir doktrin haline getirdiler. Doktrinin hedefi otokratçılık, ulusçuluk ve Ortodoksluk oldu. Bu suretle panslavizm Rusya için birdenbire önemli bir akım halini almıştır. (Uçarol, 261) Herder, anadilin bütün medeniyetlerin kaynağı olduğu yolundaki tezinin kabulünden tatmin olmuyordu. Onun için Slav şuurunun uyandırılması daha önemliydi. ***“İnsanlık Tarihinin Felsefi Temelleri”*** adlı eserinin VI. cildinin IV. bölümünde Slavlara şu hissi vermeye gayret ediyordu: ***“Slavlar, yüksek ahlaki değerlerle birleşmişlerdir ve bu birleşme onları geleceğin Avrupa'sında efendi yapacak olan ortak ve zafer dolu kadere götürecektir”***. (Kohn, 15)

Herder'den Stalin'e kadar, panslavizm 150 yılda uzun ve eğri bükü bir yoldan geçti. Büyük Rusya bir tarafa bırakılırsa Slav dünyası esaret ve dağınıklık içerisindeydi. (Kohn,

259) Balkanlarda nasyonalizm akımının etkisiyle bağımsızlık hareketleri başlamıştır. Bu bağımsızlık hareketlerine en çok Almanya, Avusturya ve Rusya yardımcı olmuştur. (Eyicil, 1990; 96)

1878 Berlin kongresi, Osmanlı imparatorluğunun Avrupa kıtasında önemli toprak kaybıyla sonuçlandı. Bulgaristan yarı bağımsız bir statüye büründü. Bosna-Hersek ise Avusturya-Macaristan idaresine bırakıldı. Sırbistan ve Karadağ önceden imparatorluktan kopmuştur, tüm veriler göz önüne alındığında Osmanlı artık Slav tebaasını kaybetmiştir. (Ortaylı, 1981; 22) Ayastefanos ve Berlin antlaşmaları ile Rusya, Slavcılık politikasını zafere taşımış, Osmanlı devletini istediği gibi parçalamış ve Balkanlar ile Doğu Anadolu'ya yerleşmiş oluyordu. Osmanlı Devleti ise Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlıklarını tanımakla, bu topraklarını tamamen kaybetmiş bulunuyordu. (Uçarol, 279)

Balkanlara sarkmak isteyen Rus imparatorluğu 1877–1878 Türk–Rus savaşından önce ve bu savaş esnasında Bulgarlardan en iyi şekilde yararlanmıştır. Bazı Bulgarlar özel eğitimle yetiştirilmiş, savaş sırasında bazılarının dini duyguları kamçılanarak, özellikle askeri harekâtlarda Türklerden bilgi toplama işlerinde kullanılmışlardır. Bükreş'te ki Bulgar merkezi İhtilaf komitesi adına, Rusya'da yetiştirilenlerden biri olan İvan Vazov 22 Nisan 1877'de Balkanlardaki Bulgarlara hitaben bir tebliğ hazırlamış ve on binlerce nüsha hazırlanarak balkanlarda ki Bulgarlara dağıtılmıştır. Tebliğde: ***“Kardeşler, kendi özgürlüğü ve bağımsızlığı için savaşan ve kan döken bir ulus er-geç başarıya ulaşır. Kurbanlar verilmeden özgürlük kazanılamaz!... Çok yakında muzaffer bayrakları bizim vatanımızda dalgalanacak ve onların himayesinde daha iyi bir geleceğin temelleri atılacaktır. Ruslar hiçbir menfaat beklemeden geliyorlar, kardeş gibi yardıma; bundan önce Yunanlıların, Rumenlerin ve Sırların kurtuluşları için yaptıklarını şimdide bizim için yapmaya geliyorlar... Bulgarlar ileri: tanrı ve bizim Rus kardeşlerimiz bizimledir.”*** (Merdivenci, 1989; 23-24)

Velidov, Çar III. Alesandr'a 1882'de gönderdiği uzun raporunda özetle şöyle diyordu: ***“Siyasi, ticari ve askeri menfaatlerimizin icabı olarak boğazların ele geçirilmesi bizce bir zarurettir. Bunun için üç yol takip etmeliyiz: Her an bir bahane ile çıkarılabilecek savaşlar, Dâhili kargaşalıktan istifade edilerek İstanbul'a denizden yapılacak bir baskınla, Osmanlı Devletinin sıkışık bir anında isteyebileceği Rus yardımı ve ittifakı bahanesiyle.”*** yardımına koşmak suretiyle tüm fırsatların kollanması öngörülmekteydi. (Saray, 7-8)

Çar II. Nikola, Boğazlarla ilgili olarak 1885'de yapılan gizli bir toplantıda, ***“Bizim büyük emelimiz İstanbul'un işgalidir. Öyle ki bütün iddiamız, boğazların***

kendimize ait olduğu ve onların bizim elimize geçeceğinin bilinmesidir.” (Kocabaş,1995; 209)

II. Abdülhamit’e göre; *“Rusya ile Osmanlı arasındaki en büyük düşmanlık sebebi boğazlardı. Eğer bu noktada hiçbir şekilde uzlaşamayacak iki düşman olmasaydık, dünyanın en iyi iki dostu olabilirdik.”* II. Abdülhamit, Rusya’nın Yakındoğu siyasi programındaki amaçlarını şu şekilde görmektedir: Balkan devletlerine Rus sevgisi aşlamak, Sırbistan, Bosna- Hersek, Karadağ, Hırvatya ve Dalmaçya’da Slav halkı arasında birliği hedef tutan harpçi bir zihniyet yaratmak ve böylece Yugoslavya Krallığını meydana getirmek, (Kocabaş, 1986; 209)

Bundan sonra, Balkan devletleri, Rusya’nın müttefiki olarak Avusturya-Macaristan imparatorluğuna, doğu yolunu kapayacaklar ve Osmanlı aleyhine hareketleriyle de panslavizmi boğazlara kadar ulaştıracaklardır. Bu hususta Bulgarlar öncü vazifesi görecektir. II. Abdülhamit Balkan devletleri içinde en çok Bulgaristan’dan çekinmektedir. Ona göre, Bulgarlar masum kuzu postuna bürünmüş yırtıcı kurtlardır. Balkanlardaki ve hususiyle Makedonya’daki huzursuzluğun başlıca amili onlardır. II. Abdülhamit Rusya’nın Panslavcılık düşüncesiyle Bulgarları, boğazlara kadar yaymak istediğine inanmaktadırlar. (Karal, 183-187)

II. Abdülhamit, imparatorluğu kurtarmak için ya da İslam birliğini gerçekleştirmek için bir yardımcıya ihtiyacı olduğunu anlamıştı. Rusya’nın imparatorlukta milyonlarca Müslüman olduğu halde, Panslavizm perdesi altında balkanlara, karadenize, boğazlara hâkim olduktan sonra Akdenize çıkmayı ve Ortodoks kilisesinin hamisi durumunu elde etmek istediğini bilen Abdülhamit, Almanya’ya ile yakınlaşacaktır. (Karal, 547)

Avusturya’nın 1908’de Bosna-Hersek’i ilhaki üzerine Rusya’nın Balkanlardaki siyaseti tamamen panslavist bir mahiyet almıştır. (Kurat, 225) 1908 yılı yeni panslavizmin (Neo- Slavizm) ortaya çıktığı dönemdir. Ruslarla- Lehliler arasında bir antlaşma zemini bulmak isteyenler Moskova’da Slavlar Arasında Dostluğu Yayma Derneği’ni kurdular. Lehlilerde Rusya’nın siyasi ve medeni önderliği etrafında toplamayı amaç kabul etmiştir. Rusya’da panslavist fikirler hiçbir zaman sönmemiştir ve daima Türkiye düşmanlığı ruhunda gelişmiştir. Şimdi ise Türkiye düşmanlığına Avusturya- Macaristan düşmanlığı eklenmiş idi. Bu hareketin siyasi gayesi, özellikle Avusturya- Macaristan idaresinde yaşayan Sırp, Hırvat, Çek, Slovak, Leh ve Ukraynalı Slav kardeşleri yabancı hâkimiyetinden kurtarmak ve bu suretle bütün Slavların Rusya’nın hegemonyası altında birleşmesine yol açmaktı. (Kurat, 404-405)

I. Dünya Harbinin çıkmasında, Rusya'nın Panslavist emeller peşinde koşmasının mühim bir amil teşkil ettiği bir hakikattir. Rusya fırsattan istifade ile tarihi emellerine, yani boğazlar üzerindeki hâkimiyetine kavuşacağını umuyordu; bu tahakkuk ettiği takdirde Anadolu dâhil bütün Türk milletleri Rusya'nın idaresine alınmış ve Rusya için daima tehlike teşkil eden bir hür Türkiye ortadan kaldırılmış olacaktı. ((Kurat, 274)

Çarlık Rusya'sının Bolşevik ihtilali ile tarih olması, sonrasında kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve 1990'dan sonra yaşanan sürece dikkat ettiğimizde fikir babası Petro'nun belirlemiş olduğu esaslardan sapmayan panslavizmin halen alenen olmasa da izlenmekte olduğu, Rusya'nın Türkî Cumhuriyetler üzerine bu paralelde politikalar teşekkül ettirdiği gözükmemektedir. Panslavizm Rusya dışında kıvılcımları oluşmuş, sonrasında Rusya'nın asıl gayesini ifade eder olmuştur. Balkanlar'da ki uluslar bağımsızlık arayışlarına girdiklerinde kendilerini ağabey niteliğindeki Rusya'nın yanında bulmuşlar, Ruslarda onları kollamış ve her türlü desteği sağlamıştır. Rusya sınırları içerisinde yaşayan Türklerde Türklüklerine kavuşmak ve bağımsızlıklarını elde etmek için harekete geçtiklerinde kendilerine Türkiye'yi önder seçmişler ve ona sığınmışlardır. Türkiye sınırları dışında gelişen bu cereyan Türkiye'nin ana politikası haline gelecekti.

2- 1828–29 OSMANLI RUS HARBİ

1828–29 Osmanlı-Rus Harbi öncesine bakıldığında Osmanlı Devleti'nin böyle bir savaşa hazırlıklı olmadığı görülecektir. Osmanlı Devleti 1826 yılında tarihi bir sorununu çözmüş, yeniçeri ocağını kaldırmıştı. Hemen arkasından 1827 yılında Navarin'de Osmanlı donanması yakılacaktır. Bir başka gerçekte, kaldırılan Yeniçeri ocağı yerine teşekkül ettirilen Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun henüz tam anlamıyla eğitimlerinin tamamlanmamış olmasıdır. Daha önce ki yıllarda yaşanmış olanlardan dolayı, Fransa ve İngiltere ile olan ilişkilerin kesilmiş olması olası Rus harbinde gelebilecek bir yardımında olanaksızlığını gösteriyordu.

Tüm bu göz önündeki şartlara rağmen Pertev Paşa savaşın kaçınılmaz olduğunu düşünmekte ve bunu şu şekilde ifade etmekteydi: *“Eğerçi Moskoflu'ya galebe ümit olunmaz. Lakin bila muhabere Mora krallığı kabul olunur ise yol olur ve pek çok mahallere sirayet eder. Binaenaleyh vüs'umuzu sarfettikten sonra bil-mecburiye ihtiyar eylesen düşman her vakit bu kadar teklifi iltizam eylemez.”* (Karal, 119)

Rusya ise, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu duruma ek olarak kendisi için savaşı kazanabilecek şartları olgunlaştırmıştı. Rusya'nın başında bulunan Çar Nikola, İngiltere, Fransa ve Avusturya'ya karşı bir fetih politikası gütmemediğini, amacının Yunan

sorununun çözülmesi için, Osmanlı Devleti'ne Londra'da imzalatılmış olan protokolün uygulatılmasını sağlamak olduğu yolunda teminat vererek, Osmanlı-Rus savaşı sırasında bu devletlerin tarafsız kalmalarını sağlamıştır. İran'la yapılan savaşta da zafer kazanarak güney doğu sınırlarının güvenliğini de sağlamıştı. (Kartal, 119 - Türkmençay Ant., Şubat 1828)

Osmanlı-Rus savaşı Rusların saldırımları ile başlamıştır. Savaş Anadolu ve Rumeli kıyılarında cereyan etmiş, Osmanlı kuvvetleri savunma savaşları yapmak üzere düzenlenmişlerdir.

Rumeli'de, Ağa Hüseyin Paşa, Tuna seraskeri, Kaptan-ı Derya İzzet Paşa, Varna muhafızı; Anadolu'da ise Galip Paşa görevlendirilmişti. 1828'de başlayan Rus saldırıları sonunda İsakçı, Tulçı, Maçin, İbrail ve Hırşova kaleleri kaybedildi. 1829 yılı içerisinde artan saldırılar sonucu sadrazam Mehmet Reşit Paşa'nın ordusu Kenleftsh'te ağır bir yenilgi almıştır. Devamında ise Silistre ve Edirne Rusların eline geçmiştir. (Kartal, 120)

Anadolu'da devam eden mücadelelerde de durum batıdan farksızdır. Ruslar, Ahıska, Kars, Anapa ve Erzurum'u ele geçirmişlerdir. Alınan neticeler İstanbul'u doğu ve batıdan tehdit altına sokmuştu. Ruslar açısından her şey yolunda giderken Rusya'da başlayan kargaşalıklar, İngiltere ve Avusturya'nın ilerleyişten tedirgin olmaya başlayarak seslerini yükseltmeye başlaması Çarı, Osmanlı isteklerini kabul etmeye zorladı. Edirne'de başlayan görüşmeler neticesinde, 14 Eylül 1829'da Edirne Barış Antlaşması imzalandı.

Antlaşmadaki toprak konusundaki hükümler sert, ama beklenenden daha hafifti. Rus askerleri prenslikler, Dobruca ve Bulgaristan da işgal ettikleri yerlerden çekileceklerdi. Ruslar Tuna nehrinde ticaret edebilme hakkına kavuşuyorlar, Osmanlı Devleti Tuna ve Prut boyunca kale yapmamayı kabul ediyordu. Bu suretle daha sonra vuku bulacak harplerde Rusların Osmanlı sınırlarına girmesi kolaylaşıyordu. Osmanlı Devleti, Rusların Kafkaslar, Gürcistan ve İran'dan almış olduğu Nahcivan ve Erivan'daki varlığını kabul ediyor, buna karşılık Ruslar da Erzurum, Kars ve Bayezid'i geri veriyorlardı. Ruslar diğer Avrupa devletlerine tanınmış olan salâhiyetlerden yararlanacaktı. Sırbistan, Yunanistan ve prenslikler Rus koruması altında özerklik kazanmışlardır. Bir başka madde ile de Osmanlı devleti, 10 yıl içinde ödenmek üzere 400 milyon kuruş savaş tazminatı ödemeye mahkûm ediliyordu. (Shaw- Kural, 2000; 60-61)

Osmanlı devleti için anlaşmanın ifadesi daha farklıdır. Denilebilir ki Küçük Kaynarca'dan sonra imzalanmış olan en ağır antlaşmadır. Ruslar bu antlaşma sonrasında Tuna ve Doğu Anadolu'ya hâkim olabilecek, denetim altında tutabilecek yerleri elde ettiler. Eflak-Boğdan ve Sırbistan'ın muhtariyetliklerini tanımış oluyordu. Ödeyeceği tazminat ise uzun yıllar ekonomik baskı ve sıkıntı manasına geliyordu. İmzalanan antlaşmadaki asıl

nokta ise Yunanlılara bağımsızlığının kabul edilmesi idi. Bağımsız Yunan Devleti'nin kurulmuş olması Osmanlı Devleti'nin bundan sonraki süreçteki çözülüşünü de ifade edecekti. Diğer uluslara örnek teşkil edecek bu durum Osmanlı devletinin zaman içerisinde kayboluşunu da beraberinde getirecektir.

3- HARBİN ANTAKYA'YA YANSIMASI

1828-29 Osmanlı Rus Harbi neticeleri itibari ile devlet açısından oldukça derin izler bırakmıştır. Bu çalışmamızı yapma isteğimizin asıl amacı çalıştığımız Antakya Şer'iyye Sicillerinde tespit ettiğimiz 16 belgeye yansıyan bu savaşın bölgeye yansımaları ifade edebilmektir. Elbette Antakya özelinden hareketle alınan tedbirlerin ve isteklerin devletin genelinde nasıl icra edildiğine dair bize örnek teşkil edecektir. 1828–29 Osmanlı Rus savaşı nedeniyle merkezden ülkenin dört bir yanına alınması gereken tedbirler ve ortamla ilgili yazışmalar yapılmıştır. Yirmi numaralı Antakya Şer'iyye sicillini incelediğimiz vakit, bu konu ile alakalı çok sayıda belge ile karşılaşmaktayız. Bilindiği üzere Antakya İskenderun ve Süveydiye limanları ile Akdeniz hâkimiyeti için önemli bir noktadadır.

İlk belgemiz, Şaban 1243'de (Şubat-Mart 1828) gönderilmiş olan fermanda, Mora ve diğer Akdeniz adalarında yaşayan Rumların çıkarmış olduğu isyan hareketlerinde, İngiltere, Fransa ve Rusya devletlerinin aralarında yapmış oldukları anlaşmalarla desteklediklerini, bu üç devletin İstanbul'da ki elçilerinin, Dersa'adete gelerek Rumlar için bağımsızlık talep ettikleri, devletin bu talebi ret ettiği, bu devletlerle yapılacak olan savaş için sınır boylarında bulunan idarecilerin halkı konu ile alakalı olarak bilgilendirmesi ve savaş vuku bulursa İslam milletinin tek vücut olarak harbe hazır olmasını istemektedir. (AŞŞ, Defter No: XX, Belge No:13)

İstanbul'dan taşra yöneticilerine gönderilen zilkade 1243 (Mayıs 1828) tarihli Emr-i Âli suretinde ise Rusya ile Balkanlarda Tuna ve Silistre dolaylarında, Doğuda Erzurum ve Kars taraflarında yapılan savaşın gerekliliğini halka anlatmaları, savaşa hazır olmaları ve gerektiğinde asker yardımına hazır olmaları istenmekte, (AŞŞ, Defter No: XX,71) eli silah tutan herkesin Allah rızası için savaşa katılmaları istenmektedir. (AŞŞ, Defter No: XX,75) Halkın verilen mücadelenin anlamını kavraması ve topyekün mücadele edilebilmesi için çaba sarf edildiğini rahatlıkla anlayabiliyoruz.

23 Şevval 1243 (8 Mayıs 1828)'de Antakya mütesellimi İbrahim Ağaya gönderilen buyruldu da ise Antakya'da alınması istene tedbirlerden bahsedildiğini görmekteyiz. Rus birliklerinin Prusya nehrini geçerek Boğdan'ı işgal etmiş olduğu, Osmanlı devletinin bunu savaş sebebi sayarak Rusya'ya harp ilan ettiği ifade edilmektedir. Mütesellimden, Antakya

sınırlarında bulunan Süveydiye ve Keseb iskelelerinin muhafazası için görevli olan 30 askerin yeterli olmayacağı, iskelelerin korunması için gerekli tedbirleri alarak asker takviyesi yapması ve çok dikkatli olması istenmiştir. (AŞS, Defter No:XX, Belge No:29) Bu bağlamda Süveydiye iskelesine başbuğ tayin edilmiştir. Aşık oğlu Ahmed Ağa 30 asker ile Muharrem 1244 (Temmuz 1828)'de başbuğ tayin edilmiştir. (AŞS, Defter No:XX, Belge No:49)

Halep valisi Mehmed Emin Rauf Paşa'ya gönderilen fermanla, harp ilanı nedeniyle 12 yaşından 70 yaşına kadar herkesin hazır olması, doğu ve batı hudutlarına gönderilmiş olan askerin yeterli olmadığı ve Halep eyaletinin bu harpten zarar görmemesi için 500 kişilik bir asker sevkini yapılması istenmektedir. (AŞS, Defter No:XX, Belge No:41, Zilkade 1243- Haziran 1828) Halep valisi, kendisine gönderilmiş fermanla buyrulduğu gibi hareket ederek, derhal Divan-ı Eyalet-i Halebü'sh-Şehba'dan Çukadar Emin Ağa eliyle Antakya mütesellimi Hüseyin Ağaya Rusya devletinin Osmanlı'ya harp ilan ettiğini, bu durumun basit bir sınır ihlali olmadığını, Rusya'nın İslam milletine olan düşmanlığının çok eski tarihlere dayandığını ve 12 yaşından 70 yaşına kadar herkese haber verilerek, hazırlıklı olmalarının tembihlenmesini istemiştir. Batı ve doğu cephelerine gönderilmiş olan askerlerin yetersiz kalması nedeniyle 500 asker istendiğini, bu sayıdan 75'inin Antakya kazasından karşılanacağı ve her süvari için yem ve yiyecek parası olarak 750 gurus tahsis edilmesi istenmiştir. (AŞS, Defter No:XX, Belge No:42, 23 Zilhicce 1243- 6 Temmuz 1828)

Dersa'adetten Halep eyaletine gönderilen Emr-i âli suretinde, Rusya'nın şark hudutlarından Osmanlı topraklarını işgale başlaması yüzünden şark ordusu başkomutanı Mehmed Said Paşa'nın emrine verilmek üzere 1000 kişilik seçme askerin vakit kaybettirilmeden sevki istenmektedir. (AŞS, Defter No:XX, Belge No:55, Muharrem 1244- Temmuz 1828) Bunun üzerine, Halep eyaletinden Antakya mütesellimi Hüseyin Ağaya gönderilen buyruldu da, Rusya ile yapılan savaş nedeniyle istenmiş olan 1000 askerden 75'inin Antakya'dan karşılanacağı, bu askerlerin Hasan Ağa marifetiyle bir dakika bile geciktirilmeksizin eyalet merkezine gönderilmesi istenmiştir. (AŞS, Defter No:XX, Belge No:56, 4 Eylül 1828) 13 Zilkade 1244 (17 Mayıs 1829) tarihli divan tezkeresi ile 75 askerin bir an önce eyalet merkezine gönderilmesi istenmiştir. (AŞS, Defter No:XX, Belge No:74) Aralık 1828 tarihli bir belgeden anlaşıldığı üzere istenmiş olan 1000 askerden sadece 500'ü bu göreve iştirak etmiştir. Devlette şark ordusuna katılmayan 500 askerin her birinden 250 gurus tahsil edilmesi toplam 125.000 gurusun toplanması ile bu katılmayanların bu sorumluluklarından muaf tutulacakları belirtilmektedir. (AŞS, Defter No:XX, Belge No:76)

Halep'ten istenmiş olan 75 asker, Antakya Yüzbaşısı Yusuf Ağanın emrinde Şark ordusuna dâhil olmak üzere Erzurum'a hareket ettiği, fakat bu yolculuğun bölgenin en soğuk dönemine denk geldiği için askerlerinin hastalandığı anlaşılmaktadır. (AŞS, Defter No:XX, Belge No:79, 2 Receb 1244-9 Ocak 1829)

Ocak 1829'da Halep'te bulunan Süveydiye ve Keseb iskelelerinin muhafazası için 5'er kıta top ve 5'er adet tabya'ya ihtiyaç olduğu Halep ve Şam valisi Mehmed Emin Rauf tarafından bizzat yazılarak, İstanbul'a rapor edilmiştir. Bu ilerin yapılması için Halep'te oturan Abdalbaki ve Ahmed adındaki kişilerin görevlendirilmiş oldukları, maliyeden izin alındığı, buraların korunması için Halep valisi kapıcı başlarından Mehmet Battal emrinde Antakya'dan 120 askerin nöbetleşe olarak bir ay burada ikamet ettirilmesi istenmektedir. (AŞS, Defter No:XX, Belge No:80)

Erzurum'da bulunan şark ordusunun ihtiyaçlarının karşılanması için kişi başına 3'er kuruştan 5000 koyun ve her kile için nakliyesi ile 25 para fiyat ile 20.000 kile Arpa ve 150 devenin vakit geçirilmeksizin bölgeye gönderilmesi istenmiştir. (AŞS, Defter No:XX, Belge No:84) Ordunun ihtiyaçları için Halep'ten istenenlerden Antakya'nın hissesine düşen 4150 kile Arpa, 1120 koyunun satın alınması hususunda Antakya mütesellimi Hüseyin Ağa görevlendirilmiştir. (AŞS, Defter No:XX, Belge No:85)

1828–29 Osmanlı-Rus Harbi'nin bitmesi üzerine yapılan yazışmalarda ise, artık mevcut savaş halinin sona erdiği, Rus askerlerinin İslam memleketlerini terklerine kadar cephelerde bulunan askerlerin yerlerini terk etmemeleri, yapılan barışın tüm görevlilere ve halka duyurulması istenmiştir. Devlet yayınladığı fermanda Rusya ile savaş için hiçbir sebebin kalmadığını, savaş sonrasında artık asıl işin fukaraların huzur ve güvenliğinin sağlanması olduğu, Rusya devletinden gelecek ya da gidecek kişilere, ziyaretçilere ve tüccarlara düşmanca davranışlardan kaçınılması, onlara dostça yaklaşılması istenmiştir. (AŞS, Defter No:XX, Belge No:138, 27 Rebiülahir 1245- 26 Ekim 1829)

SONUÇ

Çalışmamızda ifade ettiğimiz üzere Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilişkilerin başlangıcından 1828 -29 savaşına kadar ki süreci değerlendirilmiş olup, bu bağlamda Panslavizm politikası ile Rusya'nın Osmanlı coğrafyası üzerindeki emelleri ifade edilmiştir.

Bu noktada Balkan Devletlerinin ve azınlıkların nasıl harekete geçirildiğinde bahisle Antakya'nın bu savaş sırasında nasıl hareket ettiği üzerinde durulmuştur. Devletin

Antakya ile yaptığı yazışmalar, alınan tedbirler ve yerine getirilmesi istenen talepler karşısında bölgenin verdiği destek çalışmamızda cevabını bulmuştur.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Antakya Şer'iyye Sicil Defteri, Defter No:XX, Belge No: 13, 29, 41, 42, 49, 55, 56, 71, 74, 75, 76, 79, 80, 84, 85, 138.

MAKALELER

Bolsover, G.H. 1966. “1815- 1914 Arasında Rus Dış Politikasına Bir Bakış”, (çev:Y. Tekin Kurat), *Belleten*, c. XXX, sa.118, s.265-290.

Gülsoy, Ufuk. 1990. “1828–1829 Osmanlı – Rus savaşında Rumeli’de Rus işgaline uğrayan Yerlerin Durumu”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, 28–30 Haziran1989, s.21–37.

İnalçık, Halil. 1948. “ Osmanlı- Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü– 1596”, *Belleten*, c. XII, sa.46, s.349–402.

Kurat, Akdes Nimet. 1953. “Panslavizm”, *DTCF Dergisi*, c. XI, sa: 2-3-4,s.241-278.

Kurat, Yuluğ Tekin.1962. “1877–78 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri”. *Belleten*, c.XXVI, sa.103, s.567–592.

Merdivenci, Ahmet. 1989. “1877–1878 Türk-Rus Savaşında Bulgar İstihbaratçılar”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sa:30,s. 23-30.

Özkaya, Yücel. 1986. “1821 Yunan (Eflak- Boğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısında Tutumları”, *III. Askeri Tarih Semineri*, s.114-132.

Tugay, Esad Fuad. 1969. “Rusların İstanbul ve Boğazlar Hakkındaki Gayeleri Üzerine Bazı Hatıralar, *Belleten*, c.XXXIII, sa.130, s.217-224.

KİTAPLAR

Altuğ, Yılmaz.1985. *Türk İnkılap Tarihi*. İstanbul: Üçdal Yayınları.

Çadırcı, Musa. 1997. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: T.T.K.

Eroğlu, Hamza.1990. *Türk İnkılap Tarihi*, Ankara: Savaş Yayınları.

Eyicil, Ahmet.1990. *Siyasi Tarih*, Ank.: Polis Akademisi.

Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı. 1975. *Tarihte Türk – Rus İlişkileri*, Ankara.

Karal, Enver Ziya.1988. *Osmanlı Tarihi*, c. V., Ankara: T.T.K.

- Karal, Enver Ziya.1999. **Tanzimat-ı Hayriye Devri**, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, (Çağdaş Matbaacılık)
- Kırimer, Seydahmed Cafer. 1997. **Rus Yayıncılığının Tarihi Kökenleri**, Ankara: T.D.A.V. Yayınları.
- Kocabaş. 1986. **Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlarda Panslavizm**, İst.: Vatan yayınları.
- Kocabaş. 1989. **Kuzeyden Gelen Tehdit Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, İst.: Vatan Yayınları.
- Kocabaş, Süleyman. 1995. **Sultan II. Abdülhamit Şahsiyeti ve Politikası**, İst.: Vatan Yayınları.
- Kohn, 1991. **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, (çev: Agah Oktay Güner), , Ankara: T.D.A.V. Yayınları.
- Kohn, Hans.1982. **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, (çev: Agah Oktay Güner) Ank.: T.D.A.V. Yayınları.
- Kunt, Metin vd. 1995. **Türkiye Tarihi-Osmanlı Devleti(1600-1908)**, c.III, İst.: Cem Yayınları.
- Kurat, Akdes Nimet. 1948. **Rusya Tarihi- Başlangıçtan 1917'e Kadar**, Ank.: TTK.
- Kurat, Yuluğ Tekin.1986. **Osmanlı imparatorluğunun Paylaşılması**, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Kurat. 1951. **Prut Seferi ve Barışı- 1123(1711)**, Ank.: TTK.
- Kurat. 1994. **Türkiye ve Rusya**, Ank: Kültür Bakanlığı.
- Nabi, Yaşar.1999. **Balkanlar ve Türklük**, İst.: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, (Çağdaş Matbaacılık).
- Ortaylı, İlber. 1981. **II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı imparatorluğunda Alman Nüfuzu**, Ankara: Ankara Üni. Yayınları.
- Özkaya, Yücel.1994. **Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık**, Ankara: TTK.
- Saray, Mehmet.1994. **Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)**, Ank.:TTK.
- Saray. 1987. **Atatürk'ün Sovyet Politikası**, İstanbul: Acar Yayınları.
- Shaw, Stanford J. – Shaw, Ezel Kural. 2000. **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, c.II, İstanbul: E yayınları.
- Sumner, B.H. 1993. **Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu**, (çev: Eşref Bengi Özbilen), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Uçarol, Rıfat.1995. **Siyasi Tarih**, İst.: Filiz Kitabevi.